

ГОЛЕМИНАТА НА ЧОВЕКОВ

Едно е точно - како што нашата нововоскресната држава Израел, така и денешната Република Македонија се родија под бурниот небосвод на нестивнувачките политички, национални и идеолошки конфликти.

Овие два древни народа, кои еве веќе илјадници години чекорат речиси рамо до рамо по долгиот пат за национално будење и слобода, со сеопшта вера во својата национална зора и со сеопшта херојска борбеност за своите национални идеали, не може а да не се браќа во најчистата и најискрената смисла на овој голем, крајно обврзувачки збор.

Aron Assa

ва господинот Романо.

За жал, семејството на господинот Романо, било дел од погибијата на 7.148 Евреи кои биле депортирани за Треблинка. Неговиот татко Аврам, неговата мајка Леа и братот Давид никогаш повеќе не го виделе својот син и брат. Животната приказна на господинот Романо е обвиеана со најтрагичната епопеја на

Пишува:
Ружица ГОЧЕВСКА

Кога за момент би можеле да го вратиме времето назад и да измениме барем дел од неговата бурна историја, тоа без сомнение би бил холокаустот на Евреите. Мрачна дамка во историјата на човештвото, која и по 60 години јасно се отцртува во современието, во колективната меморија на народот, кој толку многу му подари на човештвото, а тоа толку перверзно беше обезличено и омаловажено. Многумина би посакале еврејската голгота да е само лош сон, од кој ќе се разбудат и ќе продолжат спокојно да живеат и оние кои ја доживеале и оние кои ја предизвикале. Меѓутоа, допрва ќе се читаат воените архиви кои ќе ја комплетираат оваа тажна епопеја на човештвото. Настани и факти кои во виорот на безумието се потпишани со крв и со омраза. Во меѓувреме Македонија не ги заборава своите 7.148 Евреи кои беа депортирани и брутално убиени во еден од најозлогласените логори на смртта - Треблинка, и секоја година им оддава почит за незаборав.

Денес секавањата за нив живеат преку нивните предци, преку нивните сограѓани, живеат во историјата на Македонија. Една алка од тој незаборав е и битолското семејство Романо.

"Мојот татко Аврам Моше Романо беше последниот рабин во Битола", вака ја почна својата животна беседа господинот Мориц Романо, денес почитуван граѓанин на Скопје.

"Мојот брат Давид, инаку роден во 1921 година го паметам како одличен ученик, кој по успешното средно образование замина да студира на Филозофски факултет во Белград. Бидејќи беше дел од познатата "numerus clausus" т.е. категоријата непожелни студенти, се врати во Битола и остана сè до холокаустот. Во Битола имаше еврејско маало. Бевме осумнаесет семејства коишто живеевме од десната страна на реката Драгор, меѓутоа моравме да бидеме префрлени во озлогласеното гето од левата страна. И тука го дочекавме холокаустот. Јас бев уапсен од бугарските власти поради мојата политичка определба (скоевец). Петмина момчиња, Евреи, бевме затворени и од Воениот суд на Бугарија осудени на 10 години затвор. На почетокот бевме префрлени во Скопје, во скопскиот затвор, а потоа

МОРИЦ РОМАНО

не транспортираа во затворот во Варна, каде останавме само две ипол години. Во затворот бевме регистрирани како затвореници - малолетници бидејќи набрзо матуриравме. По ослободувањето, под директно посредство на Црвената армија, со клучок на еден наш пријател кој беше убиен во затворот, сите четворицата се вративме во Македонија", раскажу-

човештвото. Но, како феникс тој се издигнал од пепелта на своите предци и храбро го чекорел животниот пат исполнет со искушенија.

Поради трагичниот епилог во Битола, господинот Романо заедно со своите блиски пријатели дошле во Скопје и го обновиле уништеното еврејско стебло.

"Продолживме да опостојувеме сите заедно, раскажу-

АТА ДУША Е ВО ПРОШКАТА!

ва господинот Романо, сите бевме почитувани, бидејќи имавме завршено Економски факултет, и во тоа време мошне се вреднуваа академските граѓани. Моето професионално портфолио е мошне богато. Јас бев член во двата мандата во Парламентот на поранешна Југославија, исто толку во Македонија, потоа бев претседател на Стопанска комора и амбасадор на Југославија во Чиле. Ние Евреите, имавме шанса директно да се вклучиме во најактуелните економски проблеми во државата. Конкретно, бев министер за трговија, угостителство и туризам, а воедно бев и прв човек во Министерството за финансии".

Пред почетокот на војната Евреите биле многу почитувани во Скопје, Битола и Штип. Тие сочинувале 15 до 20 проценти од вкупниот стопански живот во овие градови. Во сите три општини имале свои друштва, преку кои ги негувале традициите и обичаите. Во Битола имало шест синагоги, во Скопје и во Штип две, меѓутоа сите биле уништени во виорот на војната. Во Битола како реликт од војната се останати само битолските гробишта. За нив, господинот Романо ќе каже:

"Тоа се стари гробишта. Како што е познато од историјата во 1492 година поради шпанската инквизиција, нашите предци биле протерани и се доселиле на просторите на оваа земја. Често пати ме прашуваат: 'Зошто токму се определиле за Македонија?' Меѓу другото, таму тие живееле крај убавите реки Кордоба и Севилја, и најверојатно во Македонија биле маѓепсани од Вардар, Драгор и Отиња. Во историјата на еврејскиот народ походите на Александар Македонски се запишани со

златни букви, бидејќи токму овој великан е облагороден во Изреал. Тој бил голем почитувач на древните култури и цивилизации, вклучувајќи ја и нашата. Географски и историски факти кои несомнено ги предизвикале Евреите да се доселат на овие простори". Денес битолските гробишта, заедно со помош од битолчани и од Еврејската заедница, повторно се реновирали.

Како граѓанин на Скопје, господинот Романо е активен член на Еврејската заедница, преку која сесрдно го вложува својот интелект, за пообјективно да им ја пренесе вистината на младите генерации кои доаѓаат. На горливото прашање за холокаустот, господинот Романо на хуман, дециден, но воедно и суптилен начин го образложи следново:

"Долго време очекувавме дека бугарските власти ќе ми се извијат на македонскиот народ, бидејќи сепак, Евреите беа нивни жители, но и лично нам. Зошто една земја како што е Бугарија, не би ни се извијала како што се извијала Папата, Германците, Французите, секој на свој начин. Денес, повеќе не постои смисла да очекуваме било какво извијување. Лично сметам дека треба да се простат гревовите за геноцидот, во името на - 'да не се заборава и да не се повтори'. Оние на кои им се простува многу брзо забораваат на геноцидот, но тие коишто простуваат засекогаш остануваат со дамка во душата, додека се живи, бидејќи останале без родителите, без јазикот ладино, без традицијата, без никој. Нејсе. И покрај сè, треба да се простува. Иднината треба да се гради со љубов, мир и со спокојство".

За актуелниот третман на холокаустот и погледот на светот кон трагедијата на Ев-

реите, господинот Романо вели:

"Европа, па и светот мошне мирно гледаа на инфилтрирањето на национализмот во нивните земји во триесеттите години на минатиот век, па и на холокаустот. Постојат луѓе кои се дрзнуваат да прокоментираат 'па и не беше холокаустот толку страшен. Сепак, тоа беше војна'. А, станува збор за шест милиони Евреи. Она што навредува е нелогичната споредба на други геноциди ширум светот со еврејскиот холокауст. Прашање е на квантитет и квалитет на еден цел народ, кој систематски и плански бил избришан од светската карта. Постојат луѓе кои сметаат дека болката и горчината би требало да се надоместат преку најразлични финансиски средства. Тоа не се заборава. Не постои некаков резон на тој начин да се протолкуваат работите. Тоа е само бришење на нечија нечиста совест".

Она за што господинот Романо со задоволство се потсетува, се годините поминати во родната Битола, спомениите кои се најдрагоценото богатство во неговиот живот. "Најголем впечаток нам на Евреите ни остави хуманиот однос на Македонија. Просто чудесен. Евреите во Македонија ја најдоа својата татковина. Овде имаше совршени односи меѓу нас, соученици, соборци, пријатели, соседи. Речиси и не се разликуваа луѓето, напротив, на Широк сокак немаше разлика дали Евреин се вљубува во Македонка или Македонец се вљубува во Еврејка. Тоа беше една космополитска заедница која прекрасно нè прифати, и верувајте за нас тоа беше голема утеха. Денес таа вековна поддршка е инспирација за нови и посилни пријателства. Неодамна, на моја ини-

ЕВРЕЈСКО МААЛО, БИТОЛА

цијатива да се издаде зборник за сè што Македонците пишувале и пишуваат за своите сограѓани Евреи, беше промовирана и несомнено таа ќе влезе во анализите на македонската литература. Паметам како во центарот на Битола, уште тогаш архитектите знаеја да направат и православна и католичка црква, еврејска синагога и две џамии. Тоа значи дека се почитуваше соживотот. Меѓу нас учениците никогаш не се забораваа да се почитува Велигден, Песах, Бајрам. Македонците имаа една неверојатна беспрекорна почит кон Евреите. Тие секавања никогаш нема да ги забораваме".

Преку музиката која пасивно ја негува, господинот Романо, ја наоѓа својата утеха, инспирација и спокојство. Слушајќи ги неговите "Сефардски романси" за момент се навраќаме во дамнешното минато во Битола кога тој и неговите најблиски понесени на крилјата на музиката живееле во беспрекорна среќа.

НИКОГАШ ДА НЕ СЕ ПОВТОРИ!

По повод 62-годишнината од депортацијата на 7.148 македонски Евреи, Еврејската заедница во Република Македонија со достоинствена почит и благодарност кон загинатите, ја одбележа оваа тажна годишнина со повеќе комеморативни програмски активности.

На 9 март во Музејот на Македонија беше отворена изложбата на макети и проекти насловена како "Меморијален центар на Холокаустот", како специјален проект од студентите на Факултетот за архитектура при Универзитетот "Св. Кирил и Методиј" од Скопје. Следниот ден, на 10 март во Битола, одбележувањето почна со посета на спомениците во дворот на Здравствениот дом и на народниот херој од Битола, Еврејката Естреа Овадија - Мара. Цвеќе положија делегација на Еврејската заедница во Македонија, Македонско-еврејското друштво, израелската Амбасада од Белград, Еврејската асоцијација од Бугарија, делегација на битолската боречка организација и градоначалникот Златко Вршковски. Свештено лице на еврејските гробишта одржа кадиш за покојните битолски Евреи. Во салата на Заводот и музеј беше отворена изложба на слики од Ѓорѓи Десановски-Десан, на-

словена "На нашите сограѓани - битолските Евреи". По 20 мај изложбата ќе биде претставена во Скопје и во Штип, а сериозно се размислува сликите да бидат изложени и во Израел. На споменикот на депортираните Евреи од Штип кадиш одржа хазанот Ави Козма.

Во Скопје, во просториите на Музејот на град Скопје беше одржана пригодна комеморативна манифестација. Почесен говор одржаа господинот Здравко Шами, претседател на Еврејската заедница во Република Македонија, нејзината екселенција Ирит Бен Аба, амбасадорка на Израел во Република Македонија и господинот Јехиел Бар-Хаим, директор на американско-еврејскиот дистрибутивен комитет за Македонија. На комеморативната манифестација беше промовирано и изданието "Искри на македонските Сефарди" од авторките Јасмина Намичева и Жамила Колонос. Музичките уметници Љубиша Кировски, Маја Шутевска-Кировска, како и Хорот при ЕЗРМ, одржаа пригоден концерт.

Одбележувањето на холокаустот продолжи на 11 март, на денот кога македонските Евреи биле депортирани во Треблинка. Пред спомен обележјето на Евреите, во кругот на Тутунски комбинат во Скопје, беше положено свежо цвеќе и се одржа комеморативна седница. Израелската амбасадорка во Маке-

донија, нејзината екселенција Ирит Бен Аба, претставници од Еврејската заедница на Македонија и претставници од дипломатскиот кор, со комеморативната седница ја одбележаа 62-годишнината од депортирањето на 7.148 македонски Евреи од зградата на ТКС во логорот на смртта Треблинка. По повод сеќавањето, претседателот на Еврејската заедница во Македонија, господинот Здравко

Ќе не потсетува на минатото, меѓутоа ќе работи за иднината".

Делегацијата на која подоцна ѝ се придружи и претседателот Бранко Црвенковски замина на Градските гробишта "Бутел", каде што положија свежо цвеќе пред споменикот на холокаустот. Потоа претседателот Бранко Црвенковски во спомен на депортацијата на македонските Евреи, на плоштадот "Слобода" свечено ја откри скулптурата "Симфонија на мирот". Уметничкото дело, поставено во центарот на плоштадот, го изработи академик Томе Серафимовски и симболизира три гулаби во лет. Почесен говор на откривањето на скулптурата одржа претседателот на Фондацијата на холокаустот, проф. д-р Самуел Садикарио, кој меѓу другото истакна:

"Секоја земја носи холо-

Шами даде куса изјава за нашиот неделник:

"Шеесет и две години изминаа од трагичната погубија на нашите сограѓани, нашите роднини, браќа и сестри, млади и стари. Еден момент во историјата на човештвото кој се обидуваме да го паметиме како лекција за во иднина, да не ни се повтори. Во тој дух и во таа смисла е и комеморацијата која секоја година ја организира Еврејската заедница, како и изградбата на меморијалниот центар, којшто се надеваме

кауст со себе. Да не забораваме дека холокаустот постои сè уште, постојат големи неправди, насилства во овој свет. Најлоша е негрижата на светот. Морам ова да го кажам за да бидеме чисти и пред себе и пред небесата. Секогаш од нашите постапки можеме да се гордееме, но некогаш можеме и да се срамиме".

Тридневното чествување на сеќавањето за депортираните Евреи во Треблинка заврши со прием кај градоначалникот на Скопје.